

Panel, X.

Csondor Réka

Pécsi Tudományegyetem, Művészeti kar

Festőművész szak, 5. évfolyam

Témavezető: Dr. habil. Nemes Csaba DLA

Az urbánus lakóépítéssel (lakótelepekkel) és környezetével – még ha mellékszálként is – sok képzőművész foglalkozik/foglalkozott. Az egyik legizgalmasabb példa Sabine Moritznak a gyerekkori emlékei alapján készített rajzai (1992-93). Sabine egy kelet-németországi városból származik, ahol tömör, mennyiségű blokkházat építettek, ő maga is egy ilyenben nőtt föl. Mintegy 10 év távlatából (elköltözésétől számítva) idézte fel a fiatalkori emlékeit, melyeket erősen meghatározott ez a környezet. Az emlékek torzulása egy sajátos, nagyon szerethető ábrázolásmódhoz vezetett: nem fogalmaz túl konkrétan, a vonalak bájos csetlése-botlása és a perspektíva szabályainak néhol ellentmondó térábrázolás – amiket tudatosan alkalmaz – akár eszünkbe juttathatják a gyerekrajzok egyszerűségét is. Egy másik példaként Șerban Savu festményeit említeném, aki szociografikus módon ábrázolja a kelet-európai lakótelepek világát. Nagyon kedvelem azt az érzékenységet, ahogyan a témához nyúl. A „lakótelepi festészet” itthoni képviselőjeként Oláh Norbertet említeném. 2021-ben volt egy kiállítása *Nyolcnegyed* címmel, így írtak róla: „[...] képeit olyan épületek inspirálták, melyek látványában dominál valami fajta ritmus, ismétlődő geometriai szabályszerűség. Az épületek eltúlzott perspektívában, egységes négyzet alapon jelennek, ahol a művész a beton változatos szürkéit állítja konfliktusba a háttér élénk színeivel.”¹ Az ő esetében egyértelműen beszélhetünk arról, hogy festészetének egy bizonyos időszakát nagyon erősen meghatározták a lakótelepek, tűzfalak, józsefvárosi utcarészletek. Az épített környezet kisebb-nagyobb mértékben azóta is folyamatosan visszatér a munkáiban.

A magyar lakótelep-, és lakóház-építéssel én másodéves egyetemistaként foglalkoztam először, és a mai napig más-más módon festményeim kiindulópontját képezik. Kezdetben szinte csakis a vizuális megfogalmazás kérdése érdekelt, izgatott, hogy hogyan tudom a képzőművészetbe adaptálni egy bizonyos épülettípus karakterét. Egészen pontosan a kockaházét, ami a vidéki élettér egyik talán legemblematikusabb építészeti formája, hiszen tömeges jelenlétével teljesen leuralja a falusi és egyes városrészek utcáinak arcát. Mindeközben roppant érdekesnek találom az embernek és személyes környezetének viszonyát is megvizsgálni, – a lakás fizikailag megszabott keretében – ugyanis maguk a házak mindenféle külső jegyükkel együtt a lakóit reprezentálják. Ebben az intim térben képződik le az otthon sokrétű fogalomköre. Tavaly körvonalazódott bennem, hogy hogyan tudnék erről beszélni a festészet nyelvén: monokróm alapokra festettem egészen részletgazdagon, valóságként egy-egy vidéki családi házat úgy, hogy redukáltam a környezetüket, vagyis elhagytam a háttér

¹ <https://www.isbnbooks.hu/2021/05/25/olah-norbert-nyolcnegyed/>

különböző természeti elemeit. Csak olyan tárgyakat hagytam az épület fizikai terében, amelyek a lakóikat valamilyen módon kifejezik. Ilyen a kerítés, ami az otthonnak egy bizonyos lélektani határmérője. Vagy az udvarban gyűjtött limlomok, amik lehet, hogy valamilyen hasznos funkciót látnak el (pl. hordók és vödörök, amikbe a vizet gyűjtik a locsoláshoz, vagy egy régi mosógép, amit újjértelmeznek virágcserepként...), de előfordulhat, hogy évek óta csak hasztalanul tengődnek, félrerakták őket évekkel ezelőtt, mondván, „jó lesz az még valamire”. Így halmozódnak fel szemétkupacok az udvarban, amik többet mondanak az ott élő emberekről, mint gondolnánk. Látszólag nagy az üresség a térben, de a buherált kacatok, melyeket mindannyian jól ismerünk, otthonossá teszik a kiüresedett környezetet. Erre a festménysorozatra egy kisebb fejezetként tekintek, ami nem biztos, hogy végleg lezárult. Szociológiai vonatkozását tekintve úgy érzem, hogy bőven lehetne még miről beszélni (vizuálisan).

Mielőtt pályamunkámról szólnék, szükségesnek látok némi történeti kitekintést. Harmadéves egyetemistaként, amikor már egy éve foglalkoztam festésetileg a kádár-kockákkal, felötlött bennem, hogy érdemes lenne a városi megfelelőivel, a tömbházakkal is egy festménysorozatba fogni. A két épülettípus között húzódó párhuzam esztétikailag izgalmas, de ezen túl történelmi, szociológiai vonatkozásuk szerint is érdemesnek találom összevetni a kettőt. A szocializmus idején tömeggyártott panelházak úgy uralják sok város utcaképét, ahogy a kockaházak a külső térségekben. Nagyjából egyszerre (a kockaházakat kicsit korábban) kezdték el építeni őket Magyarországon a nagy lakáshiányra válaszmegoldásként. A lakótömböket államilag irányítva, előre meghatározott típuselv alapján építették, míg a kádár-kockákat felsőbb vezetés nélkül indították térhódító útjára a falusi kalákák. Az 1961-es, államilag kiadott 15 éves lakásépítési tervben már mind a két típus szerepelt, ami az elszaporulásukat tovább generálta²: kockaházakból 60-80 000 db, panelépületbe tagozódó lakásokból kb. 788 000 db épült.³

Mivel korábban festménysorozatban gondolkodtam, ezért fel sem merült bennem, hogy ez esetben másként nyúljak a témához. Mindenképpen érzékeltetni szerettem volna a két épülettípus – és a hozzájuk rendelhető élettér – közötti léptékbeli különbséget. Mivel a kockaházakat méretarányosan lekicsinyítettem 10x10 cm-re, ezért adta magát, hogy a Panel-képeket 200 cm magasságúra tervezzem – Magyarországon a panelépületek átlagosan 20-30

² https://mnl.gov.hu/mnl/keml/tiz_emelet_boldogsag

³ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Panelh%C3%A1z>

m-esek⁴. A Panel-sorozat legtöbb darabja között nincs nagy méretbeli különbség. Más-más arányrendszert alkalmaztam a végfalak motívumait ábrázoló darabokhoz, mint a homlokzati nézetűekhez. Utóbbiakat nagyobb alapra készítettem, 200x200 cm és 200x190 cm-re. A sorozat egészét tekintve pályamukám kicsit függetlenebb a többi darabtól. Ezt a látványvilága, vízszintes tájolása és sokmodulos tagoltsága eredményezi. Egyszerre absztrakt és figurális vonatkozású, ugyanis első blikkre értelmezhető a látvány, azonban inkább absztrakt irányba mozdul el a kép. A *Panel, X.* egy épületrészletet ábrázol, egészen pontosan a jellegzetes pécsi, „tévéházak”⁵ egyikét, amit a különböző nagyságú –, formájú ablakok függőleges és vízszintes sávokra osztanak. Ezt 100x220 cm-es alapon ábrázoltam, és további 4 db. 40x60 cm-es, kisebb képekkel bővítettem ki. Tillai Ernő építész nevéhez fűződik ez az egyedi kivitelezésű paneltípus, amire az elliptikus formájú panelelemek miatt aggatták rá a helyiek a „TV-ház” megnevezést.

A lényeg az volt, hogy döntő alaprajzi változást nem hoztam létre, csak a homlokzatot módosítottam: a kasszobának üvegfalat adtam, amiből az következik, hogy hosszirányú elmozdulásra alkalmatlan. Kell a loggiánál egy olyan panel, ami kimerevíti a házat, ennek csináljunk egy elliptikus kivágást, és akkor mit kapunk? Buborék-buborék-csík-csík-buborék-buborék-csík-csík. Messze eltér a pötty-pötty-pötty-pötty, tehát a négyzet a négyzetben kiosztásától, a kelenföldi panelek monoton kinézetétől. Megépült ez is, a lakosság pedig elnevezte TV-panelnek. Jöttek a csodájára járni, még svéd építészek is utaztak Pécsre megnézni. Hát hogy lehet ilyet csinálni? – [Tillai Ernő, 2022.]⁶

Tillai törekvése, hogy egyedi karaktert adjon a standardizált tömbházaknak⁷ összezseng a falusi építetők díszítőkedvének mozgatórugójával, akik a kockaházak homlokzatait saját ízlésük szerint festették, kaparták, szobor, vagy mozaikberakással ellátták, stb. Céljuk ugyanaz volt: hogy kitűnjenek az egyhangúságból. A tévéházak a harmadik ilyen extravagáns panel-projektje volt Tillainak a pécsi „Pizsama-házak” és az uránvárosi álperspektivikus díszítésű épületek után. (Utóbbiak szintén kiinduló alapok voltak néhány korábbi képemnél.) Érdekes párhuzam rajzolódik ki a Tillai-féle uránvárosi panelek és a pécs-környéki kockaházak álluzionisztikus, absztrakt geometrikus díszítése között, ugyanis ugyanez, vagy legalábbis nagyon hasonló motívum jelenik meg sok családházon. Ez az egészen egyedi formanyelv kimondottan a

⁴ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Panelh%C3%A1z>

⁵ Nincs egységes írásmója a fogalomnak, több helyen hivatkoznak rá ilyen formában

⁶ Idézet Tillai Ernőtől <https://epiteszforum.hu/tillai-erno-95>

⁷ „[...] azt az apró, de nem közömbös dolgot csináltam, hogy önálló arculatot, nem pedig paneles karaktert igyekeztem a házaknak adni.” – Tillai Ernő, 2022. <https://epiteszforum.hu/tillai-erno-95>

baranyai térségre jellemző. Ezen a ponton érdemesnek találok egy kis kitérőt tenni, és összevetném a korabeli vizuális művészetet a kockaházak ornamentikájával. Így rögvest előtérbe kerül a pécsi származású Victor Vasarely. A korszellem és a népi formanyelv találkozását ő maga *planetáris folklórként* definiálja.⁸ Egy, a társadalom minden tagja számára elérhető művészetet szándékozott létrehozni. Úgy gondolta, hogy erre az op-art mint egyetemes absztrakt képzőművészeti nyelv lenne a legalkalmasabb. Érvényesülni azért tudna, mert társadalmi hovatartozástól teljesen független. Elméletének ideája a díszítőművészetben és az ipari formatervezésben tudott később teret nyerni. Saját művészeti gyakorlatában az 1960-as években öltött testet. Ennek lenyomatával 1969-ben a hazai közönség is találkozott a Múcsarnokban, amikor Franciaországból való hazatérésének öröme rendeztek egy átfogó kiállítást. Erről a sajtóban cikket közöltek, hírértéke egyre nőtt. Olyannyira, hogy már köztéri alkotásokra is kapott megrendeléseket itthon – fémjelezve nyugat felé a rendszer nyitottságát. Erre példa a Déli pályaudvar kerengőjének muráliája ('86), a Győri Nemzeti Színház épületdíszei ('78), a pécsi Hunyadi úton elhelyezett Jel-szobor ('76). Hazai befogadásának talán a legjelesebb momentuma, hogy adományából 1976-ban megnyílhatott a pécsi Vasarely Múzeum. Sokat publikált róla a helyi sajtó, tehát – nyomtatott orgánumon keresztül – akár még úgy is beszivároghatott a geometrikus absztrakt formavilág a házépítők esztétikai gondolkodásába, hogyha nem látták saját szemükkel a munkáit. Lehetséges, hogy ezért vélhetünk felfedezni több Pécs környéki lakóházon Vasarely által hazaimportált vizuális mintát?⁹ „Színes város” koncepciója ugyan nem valósult meg olyan módon a gyakorlatban, ahogyan megálmodta, viszont a kockaházak ornamentikáján és a hozzájuk tartozó kerítések megoldásaiban bizonyos szempontból testet ölthettek a törekvései.¹⁰

A sorozat egészére igaz, – pályamunkámra pedig különösen – hogy az épületek motívumvilága, hol szabályos, hol szabálytalan ritmikája a fő szervező elemek. Az ablakok, erkélyek ismétlődése, a lakások tagolásához idomuló külső megfestés, az oldalhomlokzatok díszítő mintázatai mind izgalmas lehetőséget kínálnak az absztrahálásra. Egyfajta kísérletként éltem meg a legelső darabok elkészítésekor azt, ahogyan a figuratív és nonfiguratív

⁸ Victor VASARELY, *Színes város*, 1983 [1970]: 15 „Ha a magyar népművészet színforma gazdagságát nem örököltém volna a véremben, valószínűleg sohasem születtem volna művem lényege, a planetáris folklór. Színpompát, szépséget, vidámságot a világ összes népeinek! Társadalmi művészetről álmodom. Lelkesítő program, megvalósítható, s meg is csináljuk.”

⁹ Csupán feltételezés a kapcsolat. Az események összefüggéseire vonatkozó hiánypótló kutatások még váratnak magukra.

¹⁰ Victor VASARELY, *Színes város*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983.

megfogalmazásmód között egyensúlyoztam. A sorozat néhány darabjának alsó sávjára tipikus, már unalomig ismert falfirkákat másoltam egyfajta gegként. Ezek a graffitit utánzó részletek a rajzosságuk miatt átmenetet képeznek egy-egy festményen belül. Viszont abban az esetben, amikor az alsó sávrészt homogén felületként kezeltem és hagytam, hogy inkább geometrikus elemek uralják a látványt, egyből absztrakt irányba billentették át a képet – az ábrázolt látvány ettől még kivehető maradt.

Pályamunkám absztrakt jellege innen eredeztethető. Azonban már sokkal tudatosabban alakítottam át a formákat, mint a korábbi képeknél. A tömbház ablakainak „buborék” és négyszögletes kivágatait igyekeztem letisztultan ábrázolni, ezért az elhanyagolható részleteket lehagytam vagy egy tömbbé/folttá redukáltam. Nem állt szándékomban a valóságos látványt egy az egyben visszaadni a fotóról. Inkább azzal a kérdéssel játszadoztam, hogy hol húzhatok meg határokat az ábrázolásban, mi az a részlet, amit már nem érdemes lefesteni, vagy hova tudok beépíteni még egy plusz festői gesztust. Egy-egy apró változtatástól könnyen átbillenhet a kép az „ez már túl sok”, vagy „ez már más jellegű” érzésbe. Döbbenetes, hogy ezek a mozzanatok milyen hirtelen át tudják alakítani egy kép alakulását! Ezért festés előtt és közben kimérek néhány támpontot, ahová a fontosabb képi elemeket helyezem. Gyakorlatilag ezek segítenek a kép megkomponálásában. Ebben az esetben ilyen például a 100x220 cm-es db-nál a négy azonos részre felosztott rózsaszín alap, ami az oválisok elhelyezését is megszabta, vagy a középső modulnál a négy függőleges és egy vízszintes irányú, 5 cm széles maszkolószalagnyi sáv, ahol előtűnik a türkiszszöldes alapszín. A maszkolás és festés során gyakran új ötleteim támadnak: megtetszenek a szabadon maradt felületek vagy épp a kitakart részletek, és hagyom, hogy ezek mértékkel, de befolyásolják a kép spontán alakulását. Több teret engedek az asszociatív festői gesztusoknak és a megkívánt esztétikai hatásnak, ami azt eredményezi, hogy a fotótól fokozatosan, egyre jobban eltávolodik a festmény, aminek végső soron mindig örülök.